

på detta så har ”konflikt” tidvis varit lika aktuellt som ”konsensus”, även i det avlägsna riket i norr.

Tveklöst så är centraliseringen av den politiska makten ett viktigt ledmotiv i Sveriges historia.

Vill man hoppa över blindskären går det förstås att hävda att allt som hänt sedan Dackefejden är Gustav Vasas fel: de höga skatterna, den offentliga sektorns ställning och de socialdemokratiska valframgångarna. Då missar man emellertid en rad omständigheter som är värda att fundera över. Efter Gustav Vasas tid går den stora konfliktlinjen i svensk politik mellan bönderna och adeln, inte mellan bönderna och staten. Det är till kungen, företrädaren för det offentliga, som bönderna vänder sig för att få stöd mot de lokala herremännen. Decentralisering har inte alltid varit ett eftertraktat alternativ för bondeståndet – varför?

Likaså kan man fråga sig varför den svenska adeln så helhjärtat slöt upp bakom den växande staten. Konflikter förekommer visserligen, men ståndets ledande företrädare pläderade redan under 1500-talet för

att aristokratins viktigaste roll borde vara att tjäna kungen som ämbetsmän. Under stormaktstiden bytte den svenska eliten definitivt bort sin lokala makt i utbyte mot inflytande och position inom statsapparaten. Inte heller adelsmännen ville satsa på det autonoma lokalsamhället.

Tiden borde vara mogen för att betrakta den svenska statsbildningsprocessen mindre som en kamp mellan gott och ont, utan mer som ständiga konfrontationer mellan disparata intressen. Vilka tjänade egentligen på centraliseringen? Med all säkerhet varierar svaret beroende på vilken tid och plats man väljer. Att gränsbygdernas småbrukare var förlorare till en början kan vi alla vara överens om. Sedan blir det kvistigare – var det verkligen så att de bönder som ljerade sig med kungamakten inte begrep sitt eget bästa? Motsättningar måste ha funnits på flera håll. Det kanske är dags att göra sig av med föreställningen om det gamla lokalsamhället som en harmonisk gemenskap: vad som gynnade den ene behöver inte nödvändigtvis också ha gynnat den andre.

Den svenska statens karaktär skall

heller inte betraktas som för evigt given. Om centralstyrning var ett markerat drag under Gustav Vasas tid så finns det andra perioder då de styrande istället har uppmuntrat kommersiella initiativ, decentralisering och till och med ”civila” organisationsformer. Den som vill dra en linje från Gustav Vasas till Göran Persson har ytterligare fyra seklers utveckling att ta hänsyn till.

Debatten om den svenska modellens historiska rötter visar det nödvändiga i att ta ett helhetsgrepp på den historiska samhällsutvecklingen, med alla dess irrvägar och stickspår. Samtidigt behövs det som alltid mer kunskap om det konkreta händelseförloppet. Historikerna har här fortfarande en roll att spela – även om det inte är på förhand givet att deras resultat kommer att glädja makthavarna, varken de i Rosenbad eller näringslivet.

Mats Hallenberg (mats.hallenberg@historia.su.se) disputerade 2001 med avhandlingen *Kungen, fogdarna och riket. Lokalförvaltning och statsbyggande under tidig Vasatid*. Han studerar nu privatiseringar av statlig verksamhet under 1600-talet.

NATURVETENSKAPENS HISTORIA

De gamla grekerna hade fel om det mesta

Av Peter Stein

Den som under skoltiden försummade Copernicus och Newtons prestationer kan reparera sina brister med John Gribbins storverk om naturvetenskapens utveckling.

AR 1500 ANSES AV många historiker utgöra vattendelaren mellan medeltiden och den nya tiden. Denna nya epoks två första sekel innehöll mycket av historisk vikt och omfattade så vitt skilda före-

teelser som prisrevolutionen, reformationen, renässansen, upptäcktsfärder, koloniseringen av Nya världen, utvecklingen av världshandeln, upplysningstiden och nationalstatens övertagande av rollen som den viktigaste politiska organisationsformen i Europa.

Av dessa fenomen betraktas ofta renässansen (cirka 1453–1600) som markör av när den ”västerländska civilisationen” anförd av Kontinentaleuropa bryter med medeltidens religiösa dogmer och gradvis tar ifrån den Islamiska civilisationen den ledarställning i världen som väst behållit sedan dess. Numera vet vi att en sådan tolkning inte alltid korrekt återspeglar verkligheten. Exempelvis var inte den långa historiska fas som medeltiden utgjorde en alltigenom mörk period av vidskepelse, digerdöd och stagnation.

Men allt detta är andra historier.

RENÄSSANSEN

Renässansen var ingen liberal frihetsrevolution. Det som kännetecknar tiden var ett genombrott för

uppfattningen att självständigt tänkande individer var till fördel för samhällsutvecklingen. Några politiska härskare begrep att deras riket drog politisk nytta av vad begåvningar inom till exempel medicin, ekonomi och matematik funderade ut. Det fordrade att individer fick rätt att tänka och verka fritt.

”Mycken vetenskaplig nydaning innebar upptäckten att grekerna tänkt fel om det mesta.”

Föreställningen att individuell autonomi hade ett värde fick gehör lite här och lite där. Fortfarande dominerade religionen men tack vare att religiösa föreställningsramar blev alltmer ifrågasatta under senmedeltiden uppstod jordmån för individer som vågade ta sig an etablerade uppfattningar om människa och universum. Renässansen markerade den moderna vetenskapliga revolutionen. Antikens grekiska tänkare återuppväcktes. Mycken vetenskaplig nydaning innebar upptäckten att grekerna tänkt fel om det mesta.

Områden där individer fick viss frihet existerade sida vid sida med samhällen där religion, magi och annat fortsatte att härska.

Det började med Copernicus spekulationer om att jorden rör sig runt solen. Fortsatte med Galilei och Descartes som dels gjorde stora vetenskapliga upptäckter, dels grundlade den moderna vetenskapsfilosofin att vetenskapliga lagar var något man experimenterade sig fram till via hypotesprövning och empiri. Sedan följde Newton som revolutionerade fysik och matematik, Linné inom botanik, genetikern Mendel, Einstein, modern kvantfysik och dagens DNA-baserade upptäckter. För att nämna några.

Om allt detta och mer därtill handlar John Gribbins historiska storverk *Science: A History 1543–2001*. Gribbin, som är astronom och verksam vid University of Sussex, har skrivit ett tjugotal vetenskapliga böcker.

Jag är nog inte den ende samhällsvetare som tyckte att skolans naturvetenskapliga lektioner var en pina. Genom åren har skoltidens försyndelser gjort mig plågsamt medveten om vilket handikapp det är att inte förstå naturvetenskap och hur dess samtida utveckling revolutionerar våra kunskaper om människa och hennes omgivning. Äntligen den bok som har historiska perspektiv och förmedlar såväl bredd som djup!

Gribbins ambition är inte att vara populärvetenskaplig, men han lyckas ändå. Formler lyser med sin frånvaro utan att framställningen fördenskull är busenkel. Lekmannens intuition prövas hela tiden och mer än en gång tvingas läsaren plöja kapitel på nytt.

SCHEELE OCH ARRHENIUS

Upplägget är gammaldags biografiskt vilket gör att man får med sig historia och annat intressant på köpet. Hur många vet att Darwins farfar översatte Linné till engelska eller att Newton var arian och en mästermyglare bland dåtidens bidragsgivare? En historiskt vinklad skildring förmedlar också väl hur mycket varje vetenskapligt framsteg varit påverkat av slumpfaktorer och företrädares ansträngningar. Även i Gribbins lätt egalitära beskrivning lyser somliga stjärnor skarpare: Utöver nyss uppräknade kan nämnas kemisten Boyle, Newtons rival Robert Hooke, Charles Darwin, Marie Curie (första kvinnan som doktorerade på ett europeiskt universitet), Röntgen, Max Planck, Heisenberg, Niels Bohr och DNA-forskarna Watson och Crick.

Bland svenskar som porträtteras finns förutom givne Linné, Berzelius, Scheele och Svante Arrhenius. Alla svenska namn och orter rätt stavade.

Gribbins bok innehåller många illustrationer till hur vetenskap frodas i toleranta miljöer. Den venetianska republiken är ett fascinerande exempel. Från mitten av 1400-talet och två hundra år framåt hyste universitet i Padua storheter som Copernicus, anatomins grundare Vesalius och Galilei. I en tid när information inte flödade lika smidigt var överföring av kunskap mellan individer och generationer beroende av personlig kontakt. Universitet blev för att använda ett modernt dåtidens kluster. Ett annat exempel är den massiva dominansen för de brittiska öarna från 16- till 1900-talet. Med Albert Einstein får det judiska bidraget till västerlandets vetenskapsutveckling sitt stora genombrott. Han skulle följas av många fler, en utveckling som sammanföll med att USA under senare delen av 1900-talet även på detta område blir världens stormakt.

”Hur många vet att Darwins farfar översatte Linné till engelska?”

Genom att läsa Gribbin har jag lärt mig mycket. När det förr eller senare dyker upp en massa som jag inte begriper finns uppslagsverket att plocka fram ur hyllan. Gribbins bok blev min perfekta julläsning och den rekommenderas varmt. Fast det finns ingen anledning att vänta till nästa jul.

Peter Stein (pst_brs@algonet.se) är civilekonom och egen företagare.

BOKFAKTA

Författare: Science: A History 1543–2001

Titel: John Gribbin

Förlag: Penguin Books, London 2002